

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária - Dr. Varga
Norbert

Magyar alkotmánytörténet

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege kollokviummal záródó előadás

Tagozat MAT-JN-17/EN

Tárgyfelelős tanszék SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Jogtörténeti Tanszék

Oktatók Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária
egyetemi tanár

Dr. Varga Norbert
egyetemi docens

Elérhetőség 6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 44. szoba
Tel/Fax: (62) 544-412
E-mail: jogtort@juris.u-szeged.hu

Tantárgyi kreditpontok 5

Követelmények az adott tantárgy követelményei a tantárgy coospace színterén

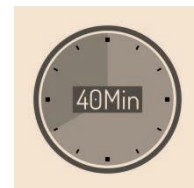
A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.
2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.
3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

4. Az olvasólecke elsajátítását segíti a hozzátartozó videólecke.
5. Tanulmányozza a kötelező tananyag vonatkozó részeit. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom.
6. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.
7. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

A magyar bírósági szervezet

1. Kuriális bíróságok Mohács előtt

Magyarországon is érvényesült az a főszabály, hogy a király a legfőbb bíró. A 13. századig kizárólag a király nevében ítélezhettek a király által kinevezett bírók. De megfigyelhető, hogy a király az igazságszolgáltatás feladatait egyre gyakrabban adta át valaki másnak.

A 11-12. században még nem volt állandó királyi székhely. Az uralkodó járta az országot és a beszedett terményjövödelmet ott a helyszínen élte fel. Ahol a király megjelent ott mindenki másnak a bírói joghatósága megszűnt. De egy-egy területre, csak ritkán jutott el a király, ezért állandó jellegű vidéki bírói helyettesekről kellett gondoskodnia. Ők voltak a **királybírák**. A király megyénként két – két királybíró nevezett ki, nyakukban a király bírói pecsétjével. Ezzel igazolták a királytól kapott joghatóságukat és az idézéseket is ezzel fogyanatosították. A pecsétről kapták a *billogos* elnevezést. A királybírák ítéleteinek végrehajtását az adott megye élén álló ispánnak kellett végrehajtani, akik igyekeztek hatalmukat a királybírákra is kiterjeszteni. A bírák befolyásolhatóvá váltak, ezért Könyves Kálmán megszüntette a királybírók tevékenységét, helyébe egyházmegyéenként a *zsinati törvényszékeket* állított fel. Itt a megyéspüspökök elnöksége alatt a királyi vármegyék ispánjait is bevonták az ítékezésbe.

1. Könyves Kálmán ábrázolása (Thuróczy-krónika)

Könyves Kálmán halálát követően ez a bírói fórum megszűnt.

A királyi udvarban első helyettese a nádor lett, aki 1222-ig a királyi udvarban a király helyett és nevében ítélezett. Ezt követően önálló bírói joghatóságot kapott és a vármegyékben az általa meghirdetett *nádori jelenlét* (presentia palatinalis) fórumán elsősorban a nyilvános gonosztevők ügyeiben járt el vidéken.

A királyi udvarban 1222 után az országbíró ítélezett a király helyett és a király nevében az ún. *királyi jelenlét* – **presentia regia** – fórumán. Az Aranybulla már az országbírónak tiltotta meg, hogy a királyi udvaron kívül bíraskodjon. A királyi udvarban ő lesz az általános királyi helyettes a királyi jelenléten. Az

országbíró sohasem szerzett önálló bírói joghatóságot.

Az előkelők mindig kieszközölték, hogy az ő ügyekben a király bíraskodjon. A 13. században az oklevelek tanúsága szerint a király gyakran a főkancellárt bízta meg a királyi udvarban való bíraskodással. Ez lett a **speciális presentia regia**. Pontosan mikor alakult ki, nem tudjuk, feltehetően Károly Róbert uralkodása idején.

Az előkelők azonban olyan privilégiumokat kértek az uralkodótól, hogy peres ügyekben, mindig személyesen a király ítélkezzen. Luxemburgi Zsigmond számára ez különösen terhessé vált, tekintettel arra, hogy német-római császárrá is megválasztották.

A 14. század végén, a 15. század elején újabb helyettesről kellett gondoskodni, s a titkos kancellárt bízta meg a bíraskodással az ún. *személyes jelenlét fórumán*, ez lett a **personalis presentia regia**.

A 15. század első felére a kuriális bíróságok rendszere úgy alakult, hogy

1. a király, ha akart személyesen ítélkezett;
2. a presentia regián az országbíró,
3. a speciális presentia regián a nagyobb kancellár,
4. a personalis presentia regián a titkos kancellár bíraskodott.

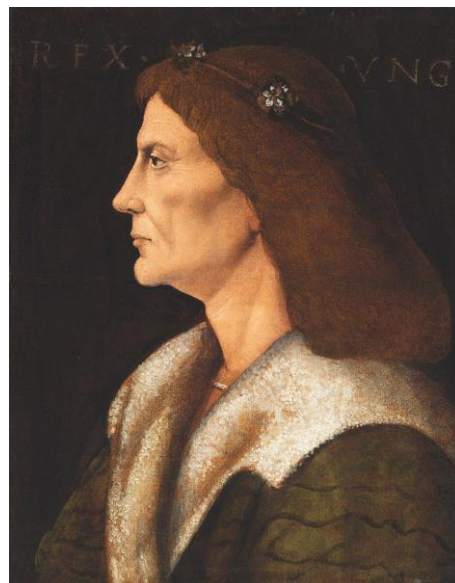
E bírói fórumok csak abban különböztek egymástól, hogy más elnökölt, bírótársak a királyi udvarban tartózkodó előkelők közül kerültek ki. Hatáskörük ugyanaz volt, s időszaki bírói fórumok voltak.

Az előkelők a századok során még azt is kiharcolták, hogy peres ügyüket egyik bírói fórumtól áttetessék egy másik bírói fórumra a végítélet meghozatala előtt.

Ezt a gyakorlatot Mátyás szüntette meg összhangban a kormányzati rendszerben végrehajtott hivatali reformjaival.

Mátyás az **1464. évi dekrétumában**

- megszüntette a kancellárok bírói hatáskörét;
- összevonta a nagyobb és titkos kancelláriát, így született meg a **kancellária**, élére a fő- és titkos kancellárt nevezte ki, aki a királynak tartozott felelősséggel;
- megtartotta a **királyi tanácsot** tanácsadó testületként, de mellé hivatali segédszervként rendelte a kancelláriát.

2. Mathias Corvinus. Andrea Mantegna olasz festő Mátyás-portréréja

- A kancelláriában megjelent a négy **kancelláriai titkár**, akik a királyi tanács tagjainak referálták, előkészítették azokat az ügyeket, amelyekben a király a tanács véleményét várta,
- megszüntette a specialis presentia regiat és a personalis presentia regiat, helyébe felállította az első állandó bírói fórumot a **Királyi Táblát**, ami vásár- és ünnepnapokon kívül állandóan bíraskodott;
- A Királyi Tábla élére kinevezte a **személynököt**,
- a Királyi Tábla mellé hivatali segédszervként rendelte a **kisebb kancelláriát**. Az itt működő négy **protonótárius**, ítélőmester készítette elő az ország nagybírói számára a peres ügyeket és foglaltatták írásba a meghozott ítéleteket.
- ekkor még megerősítette a nádori jelenlét fórumát is, ezt majd az **1486. évi dekrétumában** törli el,

3. Werbőczy István, a legismertebb protonótárius portréja (Bezerédi Gyula alkotása)

„Mindenekelőtt végeztük és határoztuk: hogy a köz- vagy nádori törvényszék eltörölendő; jövőre soha semmi időben sem szabad azt megtartani.” (1486. évi I. tc.)

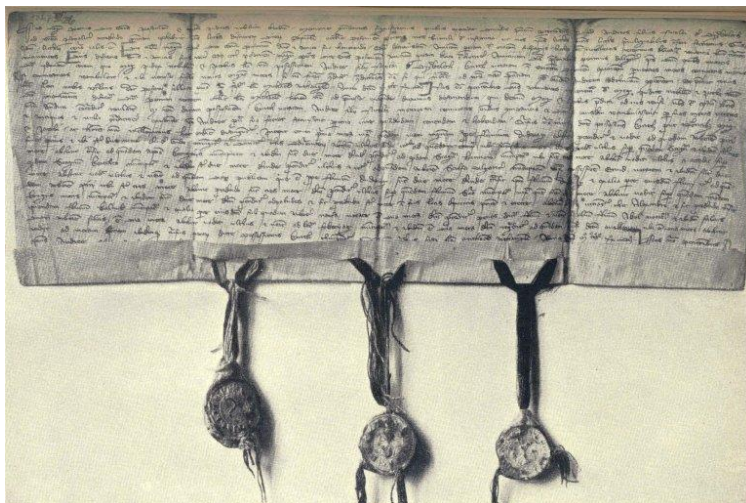
- megmarad a **királyi jelenlét** fóruma az **országbíró** elnökletével, s amikor a nádori jelenlét fóruma is megszűnik, a nádor ide, a királyi jelenlét fórumára kerül vissza. Ezzel fokozatosan kezd kialakulni a rendi korszaknak a Királyi Tábla mellett lévő legfőbb bírói fóruma: a **Hétszemélyes Tábla**, amely csak időszakosan működött és kizárólag fellebbviteli fórum volt.
- a király személyesen a Mátyás által megszervezett **lovagi becsületbírószágon** vett részt. E fórum hatáskörébe az olyan becsületbeli ügyek tartoztak, ahol a felek számára nem volt megfelelő bizonyíték és a vitás ügyet *párbajjal* intézték el.

2. Vidéki bírói fórumok

- A már korábban említett **nádori törvényszék**.
- A nemesi vármegyében a vármegyei közgyűlésből kivált a vármegyei törvényszék, a **sedria**.

Ennek elnöke, Mohács előtt a főispán, majd az alispáni tisztség

állandósulása után az alispán. Tagjai a megye nemesei közül választott szolgabírók, és az esküdtek. A megye nemeseinek mind magán- mind büntető ügyeiben első fokon eljáró, időszakos bíróság volt. Hatáskörébe tartoztak a jobbágyok által elkövetett büntetőügyek is, ha a földesúr nem rendelkezett pallosjoggal.

3. Pozsony megye oklevele egy birtokbaiktatásról az alispán és két szolgabíró pecsétjével 1327-ből

A *sedria illetékessége* területi vonatkozásban az adott vármegye területére terjedt ki, személyi vonatkozásban a megye minden nemes és nem nemes lakója fölött ítélkezhetett.

- A szabad királyi városokban a **városi törvényszék** ítélkezett az adott város polgárainak magán- és büntetőügyeiben. Ez is időszaki bíróság volt, elnöke a főbíró, tagjai a magiszterek.
- A jobbágyok peres ügyeit a földesúr bírói széke, az **úriszék** intézte.

Az úriszéki bíráskodás az immunitas jogának elterjedésével alakult ki, a 14. századra vált általánosan elfogadott elvvé, hogy minden nemes bírói joghatósággal, jurisdictióval bír. Általában a jobbágyok magánjogi ügyeiben járt el. Az a földesúr, aki büntető joghatóságot kapott a királytól, pallosjogú úriszéket tarthatott. A 15. századig az úriszéken ténylegesen a földesúr elnökölt.

3. Egyházi törvényszékek, a szentszékek

Az államalapítás keretei között, az egyházszervezés során szükségessé vált, hogy az egyetemes egyház szervezetének megfelelően Magyarországon is létrejöjjenek az egyházi bíróságok. Az egyházi rend egyik alapvető kiváltsága a **privilegium fori**, mely szerint egyházi személyt kizárólag egyházi bíróság előtt lehet felelősségre vonni a kánoni szabályok szerint: **privilegium canonis**

Azonban nemcsak egyházi személyek, hanem világiak ügyeiben is eljárak, mivel érvényesült az a szabály, hogy minden

ügy, ami az egyházat, erkölcsöt érinti, az szentszéki hatáskör.

- elsőfokon – püspöktől delegált jogkörben a főesperes járt el,
- fellebbezni az ordinariushoz, azaz a püspök elnöklete alatt működő szentszékhez lehetett fordulni,
- területi illetékesség alapján a püspöki széktől az esztergomi, illetve a bács-kalocsai érsekhez lehetett fellebbezni,
- legfelső szinten a Sacra Rota Romana állt, azaz a Rómában működő, a pápa elnöklete alatt működő bírói testület.

4. Tárgyalás a Sacra Rota Romanán

A szentszékek hatáskörébe tartozott:

- házassági köteléki ügyek,
- az özvegyek, árvák ügye,
- minden olyan ügy, amely az egyházat érintette.

Magyarországon nem tartoztak hatáskörükbe a birtokperek.

Közhitelességi szervezet

1. Hiteleshelyek

A **hiteleshely** olyan egyházi testület, káptalan vagy konvent, amely közhitelű pecsétjével megerősített okleveléért testületileg, kollektíven vállal felelősséget.

A 13. századig a **poroszlók** (pristaldus), mint a bíró segédjei, a bíró megbízásából megidézte a peres feleket, szóbeli kérésre, jogügyletek megkötésénél is jelen lehetett és tanúsíthatta, hogy mi hangzott el. A poroszlók tevékenysége az írásbeliség elterjedésével háttérbe szorult. Az *okirati bizonyítás* fontos szerephez jutott a peres eljárásokban. Az okiratnak, mint bizonyítóeszköznek különösen akkor volt nagy jelentősége, ha lepecsételték.

A **pecsét** – az azon megjelenő ábra – lehetővé tette, hogy azok is elfogadják az okiratot bizonyítékként, akik egyébként nem tudtak olvasni.

III. Sándor pápa 1166-ban kiadott dekretálisához nyúlik vissza a pecséttel ellátott okiratnak a jelentősége. A pápa elrendelte, hogy az egyházi bíróságok csak olyan oklevelet fogadhatnak el közhitelűnek, amelyet vagy közjegyző állított ki, vagy a püspök, vagy a káptalan pecsétjével erősítették meg.

A magyar egyházi szervek használata révén a világi bíróságok, a királyi udvar is átveszi ezt a gyakorlatot, a szóbeliség

háttérbe szorul, s elterjedt a pecséthasználat. **IV. Béla** nevéhez köthető a hiteleshelyek elterjesztése Magyarországon, azonban túl sok egyházi testület, egyházi személy, sőt világiak is kezdtek pecsétet használni. Ez pedig maga után vonta a pecsét hamisítását is. Ezzel a pecséttel ellátott oklevelek hitelessége vált kérdésessé.

Nagy Lajos előbb **1351**-ben, majd **1353**-ban elrendelte, hogy mindenki köteles a pecsétjét a királyi udvarba beszolgáltatni. A király csak a káptalanoknak és a nagyobb konventeknek adta meg azt a jogot, hogy pecsétjükkel ellátott oklevelet állítsanak ki, amelyet mind a világi mind az egyházi bíróságok közhitelűnek tekintettek.

A hiteles hely *területi illetékessége* az a vármegye, ahol maga a hiteles hely, egy káptalan vagy egy konvent működött. Négy hiteleshelynek országos illetékességet adott, azaz ez a négy az egész ország területére kiterjedő hatályú közhitelű oklevelet állíthatott ki. Országos illetékességgel bírt:

- a székesfehérvári székeskáptalan,
- a székesfehérvári johannita konvent,
- a budai társaskáptalan,
- a boszniai káptalan.

5. A pannonhalmi konvent hiteleshelyi pecsérnyomója

2. Közjegyzőség

Közhitelességi tevékenységet Európában a közjegyzők végeztek, Magyarországon azonban a rendi monarchia évszázadaiban ők háttérbe szorultak a hiteleshelyekkel szemben.

Ennek oka, hogy a közjegyzőket a pápa vagy a német-római császár nevezte ki, Magyarországon ezért a közjegyzők által kiállított okleveleket csak az egyházi bíróságok fogadták el közhitelűnek, a világi bíróságok nem.

A közjegyzők aláírásukkal hitelesítették a kiállított okleveleket.

Az 1723. évi bírósági reform

A Hunyadi Mátyás által kialakított bírósági szervezet változatlan formában működhetett volna a királyi Magyarországon is. A török hódoltság korában súlyos problémaként jelentkezett, hogy a Hétszemélyes Tábla és a Királyi Tábla nem ülésezett, miközben a vármegyei törvényszékekről fellebbezett ügyek döntésre vártak. A Királyi Táblán működő négy ítélőmester a

helyzetben úgy próbált segíteni, hogy egy-egy vármegye területén maguk kezdtek bíraskodni az adott vármegye tisztségviselőivel, mint bírótársakkal. Visszaélésre adott azonban okot, hogy az ítélmesterek a felperesnél szálltak meg. Ezen a helyzeten segített III. Károlynak az 1723-ban megvalósított bírósági reformja.

A bírósági szervezet élén a Királyi Kúria állt, amely ténylegesen két bíróságot foglalt magába.

6. III. Károly egykorú olajfestményen (Barta János: Újjáépítés modernizáció 1699-1795. Budapest, Kossuth Kiadó 2020. 28. p.)

Hétszemélyes Tábla

Elnöke, a nádor, másodelnöke

az országbíró, harmadelnöke a tárnokmester volt, ezenkívül még egy világi és három egyházi főméltóság alkotta ezt a bírói testületet. Létszámát 1723-ban 15 főre emelték, ítélethozatalkor legalább 11 főnek jelen kellett lennie.

- időszaki bíróság volt, évente kétszer, a nagy octavakon – a tavaszi Szt. György és az őszi Szt. Mihály nap – ítélezett 40 napon át.
- Kizárólag fellebbviteli fórum volt.

Királyi Tábla

Elnöke a személynök, másodelnöke az alnádor, harmadelnöke az alországbíró volt. Tagjai világi és egyházi főurak és köznemesek. Számát a reform idején 25 főben állapították meg.

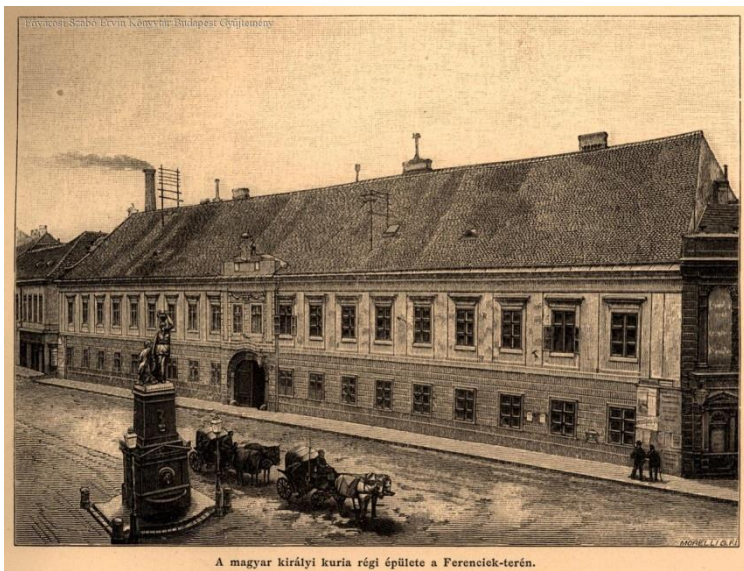
- állandó bíróság, vásár- és ünnepnap kivételével állandóan bíraskodott,
- vegyes folyamodású volt, azaz elsőfokon és fellebbviteli fórumként is eljár,
- elsőfokon járt el a hűtlenségi és a nagyobb hatalmaskodási ügyekben valamint a status – nemesi rendi jogállást érintő – perekben, és a juris – nemesi tulajdonjogot érintő – perekben.
- a 18. század végéig csak a nemesek fellebbezhettek ide,
- a 18. század végére alakult ki, hogy a polgárok mind magán- mind büntető perekben fellebbezési jogot kaptak,
- a jobbágyok csak a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetében élhettek fellebbezési joggal.

Kerületi Táblák

- újonnan megszervezett bírói fórum volt és az ország négy kerületének – Tiszán innen, Tiszán túl, és a Dunán innen, Dunán túli – megfelelően négy kerületi Táblát állítottak fel. Ezzel szűnt meg végérvényesen a négy ítélőmester vándorbíráskodása.
- élén egy elnök és három ülnök állt, királyi kinevezéssel nyerték el bírói tisztüket, anélkül, hogy a törvény meghatározta volna, milyen rendi jogállásúak legyenek. (Akár jobbágyságot is ki lehetett volna nevezni)
- első szakbírósnak tekinthető
- kizárólag polgári perekben jár el,
- első fokon olyan birtokperek tartoztak a hatáskörükbe, ahol a per tárgya, több vármegye területén fekvő nemesi birtok volt.

Vármegyei törvényszék

- A korábbi századokhoz képest annyi változás történt, hogy kettévált polgári és büntető sedriára,
- az egyiknek az elnöke az alispán, a másiknak a másodalispán volt az elnöke, ezt mindig tisztújítás alkalmával döntötték el, tagjai a szolgabírók, az esküdtek, a tiszti ügyész, táblabírók
- vegyes folyamodású, időszaki bírói fórum, elsődlegesen a nemesek magán és büntetőügyeiben járt el, illetve fellebbezési fórum volt az alispáni és a szolgabírói széktől, valamint az úriszéktől.

7. Az 1723-ban Pestre költöző magyar királyi kúria székhelye 1771-től

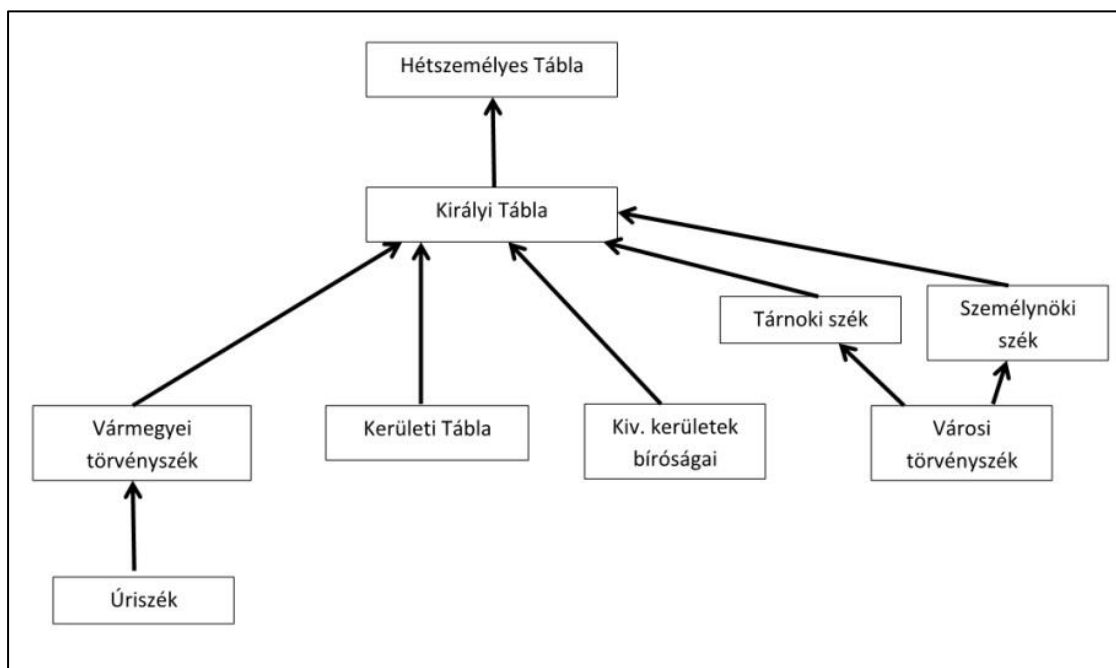
Alispáni szék és a szolgabírói szék

- A nemesi vármegyén belül a sedria mellett működő bírói fórumok voltak,
- kizárólag magánjogi ügyek tartoztak a hatáskörükbe, azon belül is az alispáni szék a 12000 forintot, míg a szolgabírói szék a 3000 forintot meg nem haladó nyilvános adóssági és zálogperekben döntött;

- az alispáni széken az alispán a rendszerinti szolgabírójával, míg a szolgabírói széken a szolgabíró a rendszerinti esküdtjével járt el. Mivel egy vármegyében több szolgabíró működött szolgabírói széket csak a vármegye székhelyén működő szolgabíró tarthatott.

Városi törvényszék

- A városi törvényszék is kettévált szervezetileg polgári és büntető pereket tárgyaló törvényszékekre,
- az egyik elnöke a polgármester, a másik elnöke a főbíró, hogy melyik élén ki áll, azt a tisztújítás alkalmával döntötték el,
- első fokon járt el a városi polgárok magán- és büntető ügyeiben,
- a szabad királyi városokban lakó nemesek által elkövetett büntetőügyek nem tartoztak a hatáskörébe (ez a sedria hatásköre),
- de a városban lakó nemesek egyes magánjogi ügyei első fokon a városi törvényszék hatáskörébe tartozott,

8. A magyar bírósági szervezet egyszerűsített vázlata az 1723. évi reformokat követően

- az ún. **tárnoki városok** a tárnokmester elnöklete alatt működő tárnoki székhez fellebbezhettek, a **személynői városok** a személynői székhez fellebbezhetett.
- a tárnoki szék az ún. tárnoki jogot, míg a személynői szék a hazai szokásjogot használta.

Íriszék

A földesúr kötelessége volt, hogy jobbágysai peres ügyeinek eldöntésére íriszéket tartson. A jobbágysok magán és büntetőügyeiben járt el, időszaki bíróság volt.

Mezővárosok bírói fóruma

Ha a földesúr engedélyezte, akkor egy-egy mezőváros, meghatározott perértékig, az adott mezőváros jobbágysainak magánjogi ügyeiben eljárhatott. elnöke a mezőváros bírója, tagjai az esküdtek.

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Kik voltak a királybírák?
2. Melyek voltak a kuriális bíróságok Mohács előtt?
3. Mi volt a tárnoki szék?
4. Kinek a bírói fóruma volt az íriszék?
5. Hogyan alakította át a bírósági szervezetet Hunyadi Mátyás?
6. Melyek voltak az 1723-as bírósági reform újításai?
7. Mi volt a hatásköre az alispáni és a szolgabírói széknek?
8. Mit értünk közhitelességi szervezeten?
9. Kik lehetettek a középkorban a közjegyzők?
10. Mi volt a szentszékek hatásköre?

KÖTELEZŐ TANANYAG

-- az előadásokon elhangzottak

-- MEZEY Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás) 182-200. pp.; 205-208. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szerk-magyar-alkotmanytoritenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

AJÁNLOTT IRODALOM

Stipta István: A magyar bírósági rendszer története. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen U. P., 1997. 13-100. pp.

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

